

K. Ewald: **Tiho jezero in druge povesti**. Slovenski mladini povedal Pavel Holček. Ljubljana, 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. Zopet mladinska knjiga, že druga iz Ewalda, v lepi vezavi, v lepi šolski slovenščini. In le enega nič v knjigi: poezije namreč, ki je domišljija in toplo utripajoče srce, vselepota, Vsenarava. Ewald ni fantazija, temveč poljudno häckeljanski mikroskop. Ewald ni srce, ni naivnost, ni narava. Filistrozna modrost vsakdanjosti pač, katederstvo in herbarij in naftalin. Ampak deci je treba več in naši deci je treba še posebej duše od našega duha. Ewald nima duše. Dajte deci pesem z dušo, pa četudi vsaj enkrat v desetih letih; in vsaj enkrat v dvajsetih letih morda verskovzgojno sliko »Globine človeške duše«. Če ne Pečjak, bi jo morda Finžgar napisal... da Sardenka ne omenim, čigar »Citrončkove pripovedi« so naše in tudi res — poezija. Dr. I. P.

Ante Cettineo: **Zvezdane staze**. Split, 1923. Naklada knjižare Morpurgo.

Knjiga lirike; pretežno impresija, ne da bi že mogel povedati, koliko je v njej resničnega Splita in osebnega doživljanja in koliko je samó občutje iz literatstva ob baudelairestvu in panpsihizmu v svetovni in hrvatski posebi. Celotno zbirka ni nesimpatična. Morda dorašča prav močen lirski talent. Dr. I. P.

Zvonimir Kosem: **Ej prijateljčki!**... Ljubljana, 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Naslovni »ej« z deminutivom, klicajem in tremi pikami ne izpodbuja. Potem je ena stran šolsko-stiliziranega prirodnega orisa. Potem štirinajstkrat bereš in upaš, da se bo morda vendar utrnula iskrica prave poezije. Pa se ne utrne. Dr. I. P.

UMETNOST.

Slovenski narodni slog. Albert Sič, **Kmečke hiše in njih oprava na Gorenjskem**. I. Ljubljana, 1924. Založila in tiskala Zvezna tiskarna.

V lanskem letniku te revije (zv. 2., 60—63) sem poročal o Sičevi zbirki okraskov na orodju in pohištvu. Komaj je preteklo leto dni, nas je obdaril neumorno delavni avtor z novim zvezkom narodopisnih predmetov: topot nam nudi prvi del svojih študij o kmečki hiši na Gorenjskem; ta mapa se omejuje na Škofjo Loko in Kranj, oziroma na njuno okolico in prinaša gradivo iz Bodovelj, Crngroba, Gabrovega, s Hribca, iz Puštala, Starega Dola, Stare Loke, Suhe, Sv. Duha, Škofje Loke, Virmažev, Železnikov; dalje so zastopani Breg, Mavčiče, Prašje, Stražišče in Šmarjetna gora. Kakor v prejšnjih publikacijah nahajamo tudi v tej kratek uvod v slovenščini, srbohrvaščini in francoščini, razčlenjen na tri dele: a) stanovanjska poslopja, b) oprema sob in kamer, c) gospodarska poslopja. Zadnji je najkrajši, ker pisatelju ni v prvi vrsti na raznih sistemih in tehničnih posebnostih, ampak na estetiki. Beseda je domača, lahko umljiva in rabi domače tehnične izraze, v kolikor so doma v okolica, kjer je nabrano gradivo. Najtežje bo umeti dana po-

jasnila tistim ljudem, ki se bodo hoteli seznaniti z njimi s pomočjo francoščine; ta tolmači jedrnate tehnične izraze z opisovanjem ali se poslužuje manj točnih sinonimov francoske tehnične terminologije. Da navedem en sam slučaj. Kratko in jedrnato slovensko ugotovitev o oknih pri starih lesenih hišah »Napravljena so na zapah« prevede tako: Elles (fenêtres) sont pratiquées dans un châssis pour être poussées de droite à gauche, namesto da rabi kratki tehnični terminus »fenêtres à coulisses«. Priznam, da provzroča prevajanje spisov, zahtevajočih tehničnih izrazov, posebno v francoščino, bogato na sinonimih, z majhnimi različki velike težave; a na to se bo treba tudi privaditi.¹

Ako imamo kaj obžalovati, so to naši sedanji gospodarski odnošaji, ki narekujejo skrajno štedenje prostora, to sem ponovno poudarjal pri Sičevih publikacijah. Uvod bi bil prav lahko trikrat tolik, kakor je in bi podal mnogo gradiva, ki ga je prof. Sič — žal — zaklenil v predal za boljše čase.

Uvodu sledi 15 litografiranih listov; prvi je barvast in nudi kmečko hišo na Gorenjskem v njeni zunanosti in notranosti; posnet je po večji Sičevi publikaciji na dveh listih (950 × 625 mm), ki je prišla na svetlo lani (prim. Glasnik Muz. društva za Slovenijo, II.—III. letnik [1923], str. 48—49), samo da je v mnogo manjšem merilu in malo izpremenjen v barvah ter je dodan tej zbirki kot naslovna podoba. Za njim imamo 14 označenih listov (I—XIV): hiše v narisih, nekatere od dveh strani (»sprednje« in »stransko« lice), hleve in podrobnosti. V tehničnem oziru imamo dobro, vestno in jasno narisane spahe in sklade, prereze, ornamentalne profile, oblike pri vratih in oknih, železne mreže in zatvornice pri oknih. Dalje peč, klop, mizo — tudi tehnično! — stole, sklednike, žličnike, omare, kadunje, skrinje, zibel, uro, čelešnik, okove, kljuge, ščitke, ključje, trkala, primeže, leščerbe, stober in druge značilne podrobnosti.

Pri pregledni označbi se je vrnilo nekaj tiskovnih netočnosti, na katere opozarjam. Za list IV ima seznam namesto 3, 9, št. 39; za list V ima več predmetov, pri katerih ni jasno, da-li so s Šmarjetne gore ali neizvestnega izvora; tako tudi na listu VIII, št. 2 in 3, ni jasno, odkod sta; za list X je št. 3 dvakrat navedena, enkrat za Hribec, drugič za Puštal; v tem slučaju bo pač miza št. 3 s Hribca, druga (št. 7) pa iz Puštala ali narobe.

Vsa mapa obsega 257 predmetov v risbi; to je že po obsegu veliko delo, ne glede na mudno merjenje, primerjavanje in na vestno akribijo. Občudovati moramo Sičevo vztrajnost in čilost, s katerima tako hitro množi naše narodopisno slovstvo.

Zamišljena je bila ta zbirka, kakor izjavlja gospod avtor v uvodu, s praktičnim smotrom, ker je postal »naš domači slog«, zlasti gorenjski,

¹ Umetniško-tehnični slovar v slovenščini, francoščini, angleščini in nemščini bo v doglednem času na razpolago.

tako priljubljen, da se gradijo v tem slogu nova poslopja; zato je sestavil to zbirko tudi tako, da jo morejo uporabljati naše tehniške in obrtno-nadaljevalne šole kot vzorčno gradivo. To je vsekako hvalevredna namera; ne da se pa tajiti, da tiči v komodnosti teh zbirk za nesamostojne tehnike in obrtnike velika nevarnost, da se popolnoma zanesó na dane konstrukcije in oblike ter pozabijo na samostojnost dela; samostojnost pa je in mora biti tista sila, ki klije dalje in se razvija, posegajoč v naše moderno življenje. Naš narodni slog spočetka ni bil tak, kakršnega vidimo danes pred seboj, oziroma, kakršen je bil v 18. stoletju, ko je dosegel višek značilnosti, ampak napredoval je polagoma — in privzemal tudi tuje elemente v korekturo svojih tehnično dobrih, a sprva okornih in zastarelih metod. Kakor se je razvijal naš narodni slog prej, tako se more razvijati tudi v naših dneh — a ne samo more, tudi mora se, ako naj bo živ. Ker je pa slovenski narod dandanes drugače usmerjen, bo njegov okus, torej tudi slog drugačen, kakor je bil v prejšnjih dobah. Ne trdim, da je to edino pravo — a v človeškem življenju je pač tako. Važna pa ostane, tudi za moderne obrtnike stara, pre-mišljena tehnika; zato smo hvaležni prof. Siču, da se je oziral tudi na ta moment pri svojih posnetkih, katerim je dal neprimerno večjo vrednost, kakor bi jo imeli, ako bi bil zanemaril to stran. Da smo v boljših gospodarskih razmerah, bi smeli pričakovati tudi na tem poprišču obširnejših podatkov v besedi in risbi, a štedenje zadržuje pisatelju roko in mu narekuje, kakor i v prejšnjih publikacijah, skrajno zdržnost — in to je škoda. Uvod ugotavlja n. pr. lakonično: »Nekaterim stavbam sem dodal tloris«. Ta nadvse važen pripomoček za proučevanje kmečke hiše moramo zaenkrat pogrešati v precejšnji meri. Ne tajim, da je prav tloris najbolj odvisen od individualnosti gospodarjeve in torej kot vzorec ne baš neobhodno potreben za nove stavbe; največjega pomena pa je za vprašanje, kako se je razvijala slovenska hiša v prošlih dobah. Ako ugotovimo to, imamo tudi pojasnilo za marsikako podrobnost, ki nam sicer ostane nejasna in nas dovede tupatam do napačnih sklepov.

Osnovna naprava, okoli katere se vrti ves razvoj hišnega tlorisa, rekel bi sredotočje dóma, je kurišče. Slovenski narod ima prav v tem pogledu zanimivo zgodovino za seboj in z narodom tudi iztočno-alpske dežele.

Ni treba, da posegamo v pradobo nazaj, ko so bile podzemskie jame, poglobljeni prostori in šotori človeška stanovanja; dovolj je, ako ostane pri prvotni, umetno zgrajeni slovenski hiši. Ta je bila enostaven, s streho pokrit prostor, bodisi štirikoten, bodisi krožen, v čigar notranjščini je bilo nameščeno kurišče. O tem ne moremo dvomiti, ako zasledujemo ostanke in opise. To velja za vse narode iztočne in celo sredomorske kulture (prim. kurišče pri Homerju). Dočim so pa ostali južni narodi pri prosto stoječem ognjišču, so Slovani sprejeli krito kurišče, ki so ga imenovali peč. Ne da se dognati, ali so

to kurišče izumili sami, ali so ga prevzeli od svojih iztočnih sosedov. Ko so v 6. stoletju prišli na zapad, so prinesli to peč — bila je primitivna naprava — s seboj; nedvomno so jo takrat rabili že stoletja, tako, da je bila zraščena z njihovo kulturo.

Prve podatke o slovanskih (slovenskih) hišah imamo iz 8. stoletja; v kremsmünsterski listini iz l. 777 omenja vojvoda Tassilo 40 lesenih hiš (casatas), ki so jih pripeljali ob rečico Ipfo in jih postavili ob tamošnjih gozdovih. Listina pač ne pove izrečno, da so te hišice bile delo Slovanov, pa je to zelo verjetno in celo nemški zgodovinarji se pridružujejo temu naziranju, ker so bili Slovani (Slovenci) na Gorenjem Avstrijskem najboljši lesni tehniki. V Raffelstettenski listini iz l. 904 se nazivljejo »reodarii«, t. j. rovtarji. V zvezi z gozdovi jih omenja oglejska listina iz l. 804 (okoli Rižana), in l. 888 druga, tudi oglejska listina, v zvezi z lesenimi hišami (casale); istotam so imeli l. 981 celo vas lesenih hiš. Arabski potopisee, Ibrahim Ibn Jakúb, pišoč okoli 970, omenja že izrečno slovanske kopalnice v ruskih krajih in v njih peč. Ta je bila improvizirana votlina, zložena iz kamnov, špranje so bile zamazane z ilovico; stala je sredi sobe (hiše) in služila za kuhno. Te peči so kurili prvotno seveda v sobi ali hiši, ker drugega prostora v hiši niso imeli. Dimnikov niso poznali, zato se je hiša zakajala in dobila od todi označbo dimnica, ki je še dandanes v rabi. Te vrste peči — mi bi jo imenovali dimnača (Nemci ji pravijo Rauchofen) — so Slovenci prinesli s seboj iz svoje stare domovine. Hiše z dimnačo se nahajajo še sedaj po raznih slovenskih krajih, n. pr. ob štajersko-hrvaški meji blizu Brežic, okrog Št. Lenarta, v bistriški dolini, na Pohorju, na slovenskem Koroškem in nedavno so jih imeli tudi še na Kočevskem.

Kjerkoli je ugotoviti dimnico, tam imamo povsodi vpliv slovenske kulture v iztočnih alpah. Kajti pred prihodom Slovencev teh peči niso imeli. To se da zasledovati. Prazgodovinska raziskavanja so odkrila hiše iz neolitske dobe na raznih krajih, n. pr. na Pohorju, ki je nam najbližje najdišče. Taka prekopavanja so dokazala, da v prazgodovinski dóbi niso imeli tu na zapadu še nikjer peči, temveč samo v tla poglobljena kurišča ali pa stoječa ognjišča. Ognjišče je pa prišlo od juga iz sredomorske kulture. Rimski dobi, ki je sledila prazgodovinski, je ostalo ognjišče kulturni znak. In naši kraji so ostali pod vplivom Rimljanov do konca 5. stoletja. Ostanke rimskega prebivalstva sicer niso imeli nikake politično odporne sile več, a životarili so dalje po smernicah rimske kulture. Ko so prodrli Slovenci v iztočne Alpe, so torej našli samo ostanke rimske, t. j. sredomorske kulture, ki je poznala ognjišče — in v meščanskih hišah rafinirani hipokaust, to je centralno kurjavo svoje vrste. V kolikor so se tukaj naselili Germani, so prevzeli tem lažje rimsko ognjišče, ker so je poznali že prej. Dimnača in ž njo dimnica sta morali priti torej od drugodi. Ker so prišli v 6. stoletju Slovani, specielno Slovenci v te kraje, so ju morali prinesiti oni s seboj,

ker so ju poznali in rabili v svoji kulturi. Kulturno okrožje dimnice sega proti zapadu samo tako daleč, do kamor je segala slovenska naselbina in njena kultura. Nemci so v ta namen, da doženejo izvor dimnače, preiskali natančno vso svojo domovino, pa tudi Dansko in Skandinavijo — a dimnice niso ugotovili nikjer (Brand, Rhamm, Schulz-Minden, Geramb in dr.). Pač pa je dognan vpliv dimnače in dimnice v iztočni Prusiji, Sleziji in v Lužicah, torej tam, kjer so bivali Slovani.

Tloris takih hiš ima svoj razvoj. Kakor sem že omenil, je imela prvotna — umetno zgrajena — hiša en sam prostor (dimnico), v katerem je bila postavljena peč. Nad pečjo je bila odprtina (leva) v strehi, da je odvajala dim. Ta hiša je dobila pred durmi napušč, pač v prvi vrsti zato, da so se prebivalci umikali prehudemu dimu, a so bili vendarle pod streho. Ta napušč so pozneje podpirali s stebriči iz tehniških razlogov, nazadnje so stebriče opazili — in tako je nastalo preddurje ali prvotna veža. V poznejši dobi so postavili na drugi strani veže še eno stanico — in s to je dobilo poslopje dva prostora za bivanje: glavni je bila dimnica, kjer so kurili peč in kuhali v nji, stranski del pa je bila hiša, to je prostor brez peči. Veža je bila med obema in je segala od enega kapa do drugega: to je ostalo v pretežni večini pravilo za kmečke hiše do naših dni.

Ta primitivna uredba pa ni ostala samo nedotaknjena, ampak peč je dobila najprej nebo, kjer se je zbiral dim in se odvajal naravnost pod levo. Romanski in bizantiski vpliv sta izboljšala staroslovensko dimnačo; pri tem so posredovali tudi Nemci v veliki meri, ko so se priučili večje udobnosti pri Rimljanih in Bizantincih. Stara, velika in težka peč iz kamna se je umaknila pečničarki (poêle de faïence, Kachelofen), isteje so se okrenile za 90° in vso peč so pritiskali ob steno; to so predrli, a isteje naravnali v vežo, da so kurili zunaj. Od tedaj ima soba — prejšnja dimnica — tudi sklenjen in soliden strop, ker ni treba več visokega ostrešja z levo ali pa neba, da zbira dim in ga naravnava proti odprtini v strehi. Od 16. stoletja dalje se kurišče neprestano izboljšava; nad istejami peči zavaruje zidan obok leseno ostrešje in slamnato streho pred požarom. V stari dobi je bil dimnačam pridejan ozek zidec, da so mogli kaj tja položiti, kar so rabili pri kurjenju, ali da so imeli prostora, kamor so zgrebli pepel iz peči. Na tem zidecu niso kurili ali celo kuhali, zato ni istoveten z ognjiščem. Častita tradicija ga ohrani ob peči tudi potem, ko so peč kurili v veži. Pozneje se je priselilo ognjišče, najprej v 16. stoletju in se zvezalo z zidcem. Ta preuredba ni več pristno slovanska, ampak so jo zanesli k nam Romani in Nemci. Tako imamo še danes v naši kmečki hiši združene pristno slovenske elemente z drugorodnimi.

Ako sem prav poučen, je zastavil prof. Sič z nadaljnjimi študijami o pastirskih kočah naših planin, torej pri najprimitivnejših zgradbah, ki jih kulturna estetika ni še omiljevala, ampak so ostale večinoma pri stari, morebiti celo prvotni primitivnosti; dobra ideja, ker se bo dalo tam

najbrže še marsikaj opazovati in dognati gledé kurišča.

Kar tiče estetskih oblik naših kmečkih hiš, ki so jih postavili v prošlih dobah, — pred nesrečnim ameriškim izseljevanjem in pred velikim potresom l. 1895, — so vse izposojene iz akademske ali predstavnne (reprezentativne) umetnosti, to pa čim pozneje, v tem večjem obsegu; višek je doseglo izposojevanje v drugi polovici 18. stoletja. A baš pri tem se uveljavlja samoraslost slovenskega okusa. Nobena oblika ne pride neizpremenjena v kmečko stavbo, ampak vaški umetnik prikroji vsako kolikor toliko po svoje. Okrajki, nastavki, line, posebno pa silvete in izreze v ograjah ob hodnikih potrjujejo to naziranje. Posebno nazadnje imenovane. Najlepše ograje so najstarejše, zato, ker so vaški tesarji tedaj bili še na jasnem, kaj hočejo oblikovati. Takrat je bila glavna stvar, jedro ornamentalnih ograj, profilirana deska, dočim so bili ažurni deli slučajno nastale izrezbe. Profilirane deske pa predstavljajo v stari dobi naris stebrov iz kamnitih ograj pri obhajilni mizi v cerkvi ali ob stopnicah v gradovih in boljših meščanskih hišah. Kasneje, ko se je razvila izrezovalna tehnika do neke virtuoznosti, so pa začeli puščati fantaziji neovirano prostost in tako se je začelo igračkkanje z dekorativnimi elementi; sedaj je postala ažurna praznina, ornamentalna luknja, glavna stvar. To se je začelo okrog 1780 in je trajalo nekako do tridesetih let preteklega stoletja. V teh izrezbah pa imamo nakopičenih nebroj elementov, ki so potekli res iz ljudske duše, ne da bi se opirali na dane vzorce velike umetnosti. Prosta narodna fantazija vlada tudi pri profilih v raznovrstnih odprtinah ali »linah«.

Pri mizah in stolih bi bilo zelo želeti tektonskih meril: višine pri stolih, naklonskih kotov pri nogah in naslonjalih, istotako pri mizah, posteljah in čelešnikih; to so skupinska karakteristika, iz katerih se da včasih mnogo sklepati.

Odveč bi bilo, ako bi hoteli ponavljati svoje naziranje in sodbo o teh Sičevih zbirkah; kar smo rekli o vseh, ki so prišle do sedaj na svetlo, to velja tudi o tej, da moramo biti hvaležni pisatelju — ne samo kot interesentje na publikacijah, ampak kot slovenski rojaki, katerim Sič ohranja toliko narodnega blaga v reprodukciji. Kajti narodno blago gine spričo brezbriznosti in suhoparnega amerikanizma in kmalu ne bomo imeli več izvirnikov; zadnji čas je, da jih ohranimo vsaj v posnetkih.

Zdi se, da Sičevega dela naša javnost in naša podjetništva ne cenijo tako, kakor zasluži. Čudno je, da imamo skoraj na vsakem novem zvezku novega založnika: vezenine je založila tvrdka Kleinmayr-Bamberg; Okraske na pirih, kozuhih, orodju in pohištvu: Drž. zaloga šolskih knjig; Kmečko hišo (na dveh listih): Učiteljska tiskarna; Kmečke hiše (mapa 15 listov): Zvezna tiskarna. Res je, da se na ta način repartira riziko, istotako res je pa tudi, da se s tem ovira enotno in učinkovito razširjanje teh publikacij in da se na ta način podražé. Ali res nimamo podjetnih ljudi v tiskarski obrti? Mantuani.